

บทที่ 6

สรุปและข้อเสนอแนะ

ประเทศไทยมีความผูกพันกับตลาดข้าวของโลกมาเป็นระยะเวลาอันยาวนานไม่น้อยและความผูกพันนี้ก็แน่นแฟ้นยิ่งขึ้นตามความสำคัญของบทบาทข้าวไทยในตลาดโลก อย่างไรก็ตามก็ตลอดระยะเวลาอันยาวนานที่ไทยส่งข้าวออกสู่ตลาดโลกนั้น ลักษณะโครงสร้างของตลาดโลกก็ได้มีการพัฒนาเปลี่ยนแปลงไปตามระยะเวลาที่ผ่านมา สำหรับการพัฒนารูปแบบการค้าข้าวของโลกนั้นได้มีการแบ่งออกเป็นสองระยะ โดยในระยะแรกเริ่มต้นตั้งแต่ พ.ศ. 2400 จนถึงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 1 ซึ่งผู้ผลิตข้าวรายใหญ่ของโลกยังอยู่ที่ราบลุ่มแม่น้ำสายสำคัญของทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ผู้ผลิตรายใหญ่เหล่านี้ได้แก่ พม่า ไทยและเวียดนาม อย่างไรก็ตามผู้ผลิตทั้งสามรายนี้ยังไม่ได้ดำเนินการส่งออกข้าวเป็นกิจลักษณะนัก จนกระทั่งชาวยุโรปได้เข้าไปยึดครองหรือมีการบังคับให้เปิดประเทศเพื่อค้าขายและชาวยุโรปเหล่านี้ก็เป็นผู้ดำเนินการในกิจการส่งออกข้าวไปยังประเทศแม่ของตนรวมทั้งอาณานิคมของตนในภูมิภาคต่าง ๆ ของโลก ครั้นเมื่อประเทศผู้ผลิตข้าวเหล่านี้มีการพัฒนาขึ้นจึงรับเอากระบวนการส่งออกข้าวมาดำเนินการเอง ในช่วงนี้พม่าเป็นผู้ส่งออกข้าวรายใหญ่ที่สุดของโลกเพราะได้มีการสนับสนุนทางด้านปัจจัยพื้นฐานอย่างต่อเนื่องทั้งนี้โดยประเทศผู้ปกครองและรัฐบาลพม่าเอง สำหรับระยะที่สองนั้นเป็นระยะหลังสงครามโลกครั้งที่สอง เป็นต้นมาอันเป็นระยะที่ประเทศไทยมีความเติบโตด้านการส่งออกมากขึ้นจนสามารถส่งออกข้าวได้มากกว่าพม่าซึ่งประสบปัญหาการเมืองภายในประเทศจนปริมาณการส่งออกลดลงไปเป็นอันมาก นอกจากนี้ผู้ผลิตรายสำคัญรายอื่นก็ได้มีบทบาทมากขึ้นเช่น สหรัฐอเมริกา จีนและปากีสถาน โดยเฉพาะสหรัฐอเมริกาได้มีการขยายการผลิตอย่างต่อเนื่องจนสามารถส่งออกได้มากกว่าประเทศไทยอยู่ระยะหนึ่ง ในปัจจุบันสหรัฐอเมริกานับว่าเป็นประเทศคู่แข่งที่สำคัญที่สุดของไทยในตลาดโลกของข้าว

ในการที่ไทยได้ก้าวขึ้นมาเป็นผู้นำในการส่งออกข้าวนั้นมีพัฒนาการเป็นลำดับขั้นตอนอยู่สามช่วง ช่วงแรกเป็นช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง โดยที่การค้าข้าวระยะแรกของไทยเป็นไปตามสนธิสัญญาบาวริงซึ่งทำกับประเทศอังกฤษ ดังนั้นผลผลิตข้าวที่ส่งออกในช่วงนั้นจึงส่งไปยังประเทศอาณานิคมของอังกฤษในแถบเอเชียเป็นส่วนใหญ่ ทั้งนี้กระบวนการส่งออก

ส่วนใหญ่อยังดำเนินการโดยชาวยุโรป แต่เมื่อการส่งออกขยายตัวออกไป พ่อค้าชาวเงินกลับมีบทบาทมากขึ้นจนสามารถครอบครองกระบวนการค้าส่งออกแทนชาวยุโรปได้หมดสิ้น ในช่วงที่สอง เป็นพัฒนาการของการค้าหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ซึ่งการค้าข้าวส่งออกของข้าวไทยได้ขยายตัวออกไปมากขึ้นทั้งนี้เพราะประเทศไทยได้มีการพัฒนาปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจตลอดจนเร่งส่งเสริมการปลูกข้าวอย่างจริงจัง ประกอบกับการลดอวยทางผลผลิตของพม่ารวมทั้งอุปสงค์ของข้าวไทยในตลาดโลกเพิ่มขึ้นเนื่องจากประเทศลูกค้ามีภาวะเศรษฐกิจดีขึ้น ถึงกระนั้นไทยต้องประสบกับปัญหาที่ประเทศลูกค้าข้าวมาตรฐานต่ำได้พยายามปรับปรุงพันธุ์ข้าวจนสามารถเพิ่มผลผลิตของตนและลดการนำเข้าลง อีกทั้งประเทศสหรัฐอเมริกาซึ่งได้ใช้กฎหมายมารองรับเพื่อช่วยเหลือการส่งออกของตนในลักษณะการให้สินเชื่อระยะยาวแก่ลูกค้า ในช่วงนี้เองที่ได้เกิดภาวะวิกฤตการณ์ข้าวขึ้นเนื่องจากปัญหาความแห้งแล้งของธรรมชาติทั่วทั้งทวีปเอเชียซึ่งเป็นแหล่งผลิตข้าวสำคัญของโลกทำให้ผลผลิตของโลกลดลงอย่างมากจนเป็นเหตุให้ราคาข้าวในตลาดโลกเพิ่มสูงขึ้นไปอย่างมากมาย อย่างไรก็ตามไทยไม่ได้รับผลประโยชน์จากภาวะการขึ้นนี้เนื่องจากมาตรการห้ามส่งออกของรัฐในปีที่เกิดวิกฤตการณ์ ในปีต่อมาจึงได้รับประโยชน์เพราะรัฐอนุญาตส่งออกได้เต็มที่แต่ก็ได้เพียงปีเดียวเท่านั้นเพราะเหตุการณ์ดังกล่าวได้ทำให้ประเทศเกษตรกรรมทั้งผู้ส่งออกและผู้นำเข้าได้เร่งผลิตข้าวเพิ่มขึ้นจนทำให้ผลผลิตข้าวในปี 2518 ล้นตลาด ภาวะการขึ้นนี้กระทบกระเทือนต่อการส่งออกของไทยอย่างหนักจนต้องมีการออกไปติดต่อแสวงหาตลาดอย่างจริงจังยังต่างประเทศ และในช่วงที่สามตั้งแต่ปี 2520 เป็นต้นมาซึ่งไทยเริ่มประสบความสำเร็จในการขยายตลาดข้าว ปริมาณข้าวส่งออกเพิ่มสูงขึ้นอย่างมากมาย ทั้งนี้เนื่องจากตลาดได้มีการขยายออกไปสู่ภูมิภาคอื่น ๆ นอกเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากขึ้น

เพื่อให้เห็นความเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างตลาดข้าวของไทยในปัจจุบันได้ชัดเจน โดยเฉพาะในแต่ละตลาดซึ่งผู้บริโภคมักมีลักษณะการบริโภคที่แตกต่างกันไปตามอำนาจซื้อและรสนิยมของตน งานวิจัยนี้ได้ทำการศึกษาความเปลี่ยนแปลงของตลาดข้าวขาวซึ่งเป็นตลาดข้าวที่ใหญ่ที่สุดของไทยโดยได้แบ่งข้าวขาวออกเป็นสามมาตรฐานได้แก่ข้าวมาตรฐานสูงได้แก่ข้าวชนิด 100% และ 5% ข้าวมาตรฐานปานกลางได้แก่ข้าวชนิด 10%, 18% และ 20% ข้าวมาตรฐานต่ำได้แก่ข้าวชนิด 25% ลงไปโดยทำการศึกษาดังแต่พ.ศ. 2500 จนถึงพ.ศ. 2530

ความเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างตลาดข้าวอันแรกได้แก่การเปลี่ยนแปลงด้านปริมาณการส่งออก จากการศึกษาโดยการเปรียบเทียบปริมาณการส่งออกตั้งแต่พ.ศ. 2500 เป็นต้นมาพบว่า ในตอนต้นของการศึกษา ตลาดข้าวมาตรฐานสูงมีปริมาณการส่งออกสูงที่สุด จนกระทั่งปี 2504 ข้าวมาตรฐานต่ำจึงมีบทบาทมากขึ้นโดยเฉพาะตลาดประเทศอินโดนีเซียซึ่งมีการนำเข้าข้าวจากประเทศไทยอย่างมหาศาล ทำให้ปริมาณการส่งออกของข้าวมาตรฐานต่ำมีปริมาณสูงที่สุดติดต่อกันมาจนถึงปี 2511 จึงลดต่ำลง เพราะประเทศลูกค้าหันมาเพิ่มผลผลิตของตนโดยใช้ข้าวพันธุ์ IR8 ที่ให้ผลผลิตสูงทำให้สามารถลดปริมาณการนำเข้าข้าวจากไทย แต่ต่อมาเมื่อไทยได้ขยายตลาดข้าวของคนออกไปในปี 2520 ได้ทำให้ปริมาณการส่งออกของข้าวไทยทุกมาตรฐานเพิ่มสูงขึ้น ทั้งนี้ตลาดข้าวที่ขยายตัวเร็วที่สุดในช่วงระหว่างปีพ.ศ. 2524-2530 ได้แก่ข้าวมาตรฐานสูงซึ่งมีปริมาณการส่งออกมากกว่าข้าวอีกสองมาตรฐานรวมกัน นับได้ว่าในปัจจุบันนี้ตลาดข้าวที่ใหญ่ที่สุดของข้าวไทยก็คือข้าวมาตรฐานสูง

เพื่อให้การวิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลงของตลาดข้าวแต่ละมาตรฐานชัดเจนยิ่งขึ้น จึงได้ทำการศึกษาด้านมูลค่าการส่งออกของข้าวแต่ละมาตรฐานอีกทางหนึ่ง ซึ่งผลการศึกษาปรากฏว่าความเปลี่ยนแปลงของข้าวมูลค่าแต่ละมาตรฐานมีลักษณะเดียวกับการเปลี่ยนแปลงทางด้านปริมาณ เพียงแต่เมื่อมีการนำเข้าราคาส่งออกมาประกอบการศึกษาในลักษณะของมูลค่าการส่งออก ความสำคัญของตลาดข้าวมาตรฐานสูงยิ่งเด่นชัดขึ้น ในขณะที่ตลาดข้าวมาตรฐานต่ำลดบทบาทลงตามลำดับ นอกจากนั้นตลาดข้าวมาตรฐานปานกลางก็มีบทบาทมากขึ้นจนปัจจุบันมูลค่าการส่งออกใกล้เคียงกับตลาดข้าวมาตรฐานต่ำ

ในความเปลี่ยนแปลงของปริมาณและมูลค่าการส่งออกของข้าวแต่ละมาตรฐานนั้นลูกค้าผู้นำเข้าข้าวจากไทยก็มีการเปลี่ยนแปลงไปด้วยเช่นกันในการศึกษาจึงได้จัดลำดับประเทศผู้นำเข้าข้าวจากไทยสูงที่สุดลดหลั่นลงไปเป็นสามอันดับแรก โดยแยกวิเคราะห์ทีละมาตรฐาน สำหรับข้าวมาตรฐานสูงนั้น ตั้งแต่พ.ศ. 2500 จนกระทั่งพ.ศ. 2522 ลูกค้าที่มีปริมาณการนำเข้าสูงสุดได้แก่ประเทศสิงคโปร์ โดยมีประเทศฮ่องกงและมาเลเซียเซียสลับกันเป็นผู้นำเข้ารองลงมา แต่ก็มีประเทศในตะวันออกกลางเข้ามาแทรกอยู่บ้างตั้งแต่พ.ศ. 2517 เป็นต้นมา จนกระทั่งปีพ.ศ. 2523 ประเทศอิหร่านมีการนำเข้าข้าวจากไทยเพิ่มขึ้นเนื่องจากกรณี

พิพาททางการเมืองกับสหรัฐอเมริกาซึ่งเคยเป็นเจ้าประจักษ์มาก่อน ตั้งแต่นั้นมาอิหร่านก็นำเข้าจากไทยมากขึ้นตามลำดับจนกลายเป็นผู้นำเข้าสูงที่สุดในปัจจุบัน ในขณะที่ผู้นำเข้ารองลงไปยังเป็นตลาดเดิมอยู่แต่ปริมาณการนำเข้าไม่สูง เท่ากับอิหร่าน

จากการศึกษาการกระจายตัวของผู้นำเข้าข้าวมาตรฐานสูง โดยใช้วิธีจัดอันดับผู้นำเข้าสามอันดับแรก พบว่าอัตราส่วนของปริมาณการนำเข้าข้าวมาตรฐานนี้ของผู้นำเข้าสามรายใหญ่รวมกันต่อปริมาณการส่งออกข้าวมาตรฐานสูงของประเทศไทยมีแนวโน้มลดลงอย่างต่อเนื่องอันแสดงถึงความกระจายตัวของลูกค้าดีขึ้นตามลำดับ ซึ่งในปี 2530 อัตราส่วนดังกล่าวเท่ากับร้อยละ 43.57

ทางด้านประเทศผู้นำเข้าข้าวมาตรฐานกลางกลับมีความหลากหลายมากกว่า ถึงกระนั้นในช่วงก่อนปีพ.ศ. 2522 ประเทศรายสำคัญส่วนใหญ่จะอยู่ในแถบทวีปเอเชีย จนกระทั่งมีการแสวงหาตลาดใหม่ ๆ เพิ่มขึ้น ตลาดนอกทวีปเอเชียจึงเพิ่มความสำคัญขึ้น ประเทศที่นำเข้าข้าวไทยสูงที่สุดในปัจจุบันกลับเป็นประเทศที่มาจากทวีปอเมริกาและประเทศที่นำเข้าอันดับรอง ๆ ลงไปก็มาจากทวีปแอฟริกา ยุโรปบ้าง สลับกันไป แสดงให้เห็นว่าตลาดข้าวไทยได้กระจายออกไปสู่ภูมิภาคอื่น ๆ มากขึ้น

และจากอัตราส่วนปริมาณการนำเข้าของลูกค้ารายใหญ่สามอันดับแรกต่อปริมาณส่งออกข้าวมาตรฐานปานกลางของไทย ปรากฏว่าอัตราส่วนนี้ในปีสุดท้ายของการศึกษา (2530) เท่ากับร้อยละ 47.69 แสดงถึงการกระจายตัวของลูกค้าที่ดีขึ้นกว่าในอดีต

แต่สำหรับลูกค้าข้าวมาตรฐานต่ำนั้นถึงแม้ว่าประเทศอินโดนีเซียซึ่งเป็นเจ้าประจักษ์ในการนำเข้าข้าวจากไทยสูงที่สุดต่อเนื่องกันมาตั้งแต่พ.ศ. 2500 จนถึงพ.ศ. 2523 จะลดปริมาณการนำเข้าลงจนไม่อยู่ในอันดับผู้นำเข้าสูงที่สุดอีกต่อไป ประเทศที่นำเข้าสูงที่สุดก็ยังเป็นประเทศที่อยู่ทวีปเอเชียอันได้แก่ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน ถึงกระนั้นประเทศที่นำเข้าเป็นอันดับรอง ๆ ลงไปก็หลากหลายมากขึ้นแสดงให้เห็นว่าตลาดข้าวมาตรฐานต่ำมีการขยายออกไปกว้างขวางมากขึ้นเช่นเดียวกับข้าวอีกสองมาตรฐาน

ในการวัดความกระจาวยตัวของตลาดข้าวทั้งสามมาตรฐานได้นำเอาหลักการวิเคราะห์ความกระจุกตัวของตลาดโดย Hirshman-Herfindahl ที่เรียกว่า Hirschman-Herfindahl concentration index มาดำเนินการวิเคราะห์ ผลการวิเคราะห์ค่าดัชนีได้ชี้ให้เห็นว่าตลาดข้าวไทยทั้งสามมาตรฐานมีการกระจายตัวมากขึ้นโดยเฉพาะตั้งแต่ พ.ศ. 2525 เป็นต้นมาและตลาดข้าวที่มีการกระจายตัวออกไปกว้างขวางที่สุดก็คือตลาดข้าวมาตรฐานสูง อย่างไรก็ตามในบิตสุดท้ายของการวิเคราะห์ (2530) ค่าดัชนีความกระจุกตัวของข้าวทั้งสามมาตรฐานมีค่าใกล้เคียงกัน และมีค่าต่ำมากแสดงให้เห็นว่าตลาดข้าวทั้งสามมาตรฐานมีลักษณะการกระจายตัวที่ค่อนข้างดีทีเดียว

เพราะจากการศึกษาการกระจายตัวของลูกค้าโดยการจัดอันดับลูกค้ารายใหญ่สามรายแรก ปรากฏว่าอัตราส่วนปริมาณการนำเข้าของลูกค้ารายใหญ่สามรายแรกนี้ต่อปริมาณการส่งออกของข้าวมาตรฐานต่ำในช่วง 4 ปีสุดท้ายที่ทำการศึกษา (2527-2530) เฉลี่ยเพียงร้อยละ 54.4 เท่านั้นจากที่เคยสูงถึงร้อยละ 99.85 ในอดีต (2506)

ปัจจัยที่มีส่วนช่วยในการเติบโตของตลาดข้าวไทยเป็นสิ่งที่ได้ดำเนินการศึกษาในลำดับต่อมา ทั้งนี้โดยอาศัยทฤษฎี constant market share analysis ของ E.E. Leaman และ R.M. Stern ซึ่งในการวิเคราะห์ปรากฏว่าปัจจัยที่สนับสนุนให้การเติบโตของข้าวไทยเป็นไปอย่างรวดเร็วในระยะหลังนี้ได้แก่ ความสามารถในการแข่งขันของข้าวไทย นอกจากนั้นการกระจายข้าวไทยไปสู่ตลาดที่มีการขยายตัวดีจึงทำให้ปริมาณการนำเข้าข้าวไทยสูงขึ้น

อย่างไรก็ดีในการขยายตัวของส่งออกนั้นย่อมต้องคำนึงถึงความมีเสถียรภาพในการส่งออกควบคู่กันไปด้วย ในการศึกษาถึงความมีเสถียรภาพในการส่งออกของข้าวไทยได้นำเอาทฤษฎีของ Joseph D. Coppock มาทำการวิเคราะห์ ทั้งนี้การวัดค่าความมีเสถียรภาพนั้นใช้ดัชนีของความไร้เสถียรภาพ (instability index) เป็นเครื่องวัดแทน ซึ่งถ้าหากค่าดัชนีมากก็แสดงถึงความไม่เสถียรภาพ และในทางตรงกันข้ามหากค่าดัชนีน้อยก็แสดงว่ามีเสถียรภาพที่มั่นคงดี

ในการวิเคราะห์แบ่งออกเป็นสองลักษณะ โดยใช้ข้อมูลของมูลค่าการส่งออก ลักษณะหนึ่ง ส่วนอีกลักษณะหนึ่งใช้มูลค่าเฉลี่ยต่อหน่วยเป็นข้อมูลในการวิเคราะห์ นอกจากนี้ ช่วงเวลาที่ทำการวิเคราะห์ยังได้แบ่งออกเป็นสี่ช่วงตามภาวะการส่งออกคือ ช่วงที่มูลค่าการส่งออกค่อนข้างคงที่เป็นระยะเวลาสั้น ช่วงที่ภาวะราคาข้าวเพิ่มสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว ช่วงความแปรปรวนในการส่งออกและช่วงที่เกิดภาวะถดถอยของราคาข้าว ผลการวิเคราะห์ปรากฏว่าในทั้ง 3 ช่วงของการศึกษา ข้าวมาตรฐานสูงมีเสถียรภาพสูงกว่าอีก 2 มาตรฐาน โดยตลอด ทั้งนี้เพราะเวลาราคาข้าวขึ้นสูงมีการทดแทนข้าวมาตรฐานสูงด้วยมาตรฐานปานกลาง ในช่วงที่หนึ่งนั้นมูลค่าการส่งออกของข้าวมาตรฐานสูงมีเสถียรภาพที่สุดในขณะที่ข้าวมาตรฐานต่ำมีเสถียรภาพน้อยที่สุด แต่สำหรับมูลค่าเฉลี่ยต่อหน่วยข้าวทั้งสามมาตรฐานมีเสถียรภาพใกล้เคียงกันทั้งนี้อาจเป็นเพราะในช่วงเวลาดังกล่าวภาวะตลาดยังเป็นของผู้ขาย ทำให้สามารถกำหนดราคาสินค้าได้ สำหรับในช่วงที่สองนั้นเสถียรภาพทั้งในด้านมูลค่าการส่งออกและมูลค่าเฉลี่ยต่อหน่วยไม่ดีนักเนื่องจากได้เกิดวิกฤตการณ์ข้าวขึ้นทำให้มูลค่าของข้าวแปรเปลี่ยนไปอย่างรวดเร็ว อย่างไรก็ตามก็ดีขึ้นเพราะในช่วงที่สาม แต่ก็ไม่ดีนักเพราะในช่วงนี้ตลาดเริ่มกลายเป็นของผู้ซื้อไปทำให้มูลค่าการส่งออกและมูลค่าเฉลี่ยต่อหน่วยขึ้น ๆ ลง ๆ ในแต่ละปี ในช่วงสุดท้ายค่าดัชนีแสดงให้เห็นว่าภาวะการส่งออกของข้าวมาตรฐานปานกลางและมาตรฐานต่ำเริ่มดีขึ้น ในขณะที่ข้าวมาตรฐานสูงกลับทรงตัวอยู่เช่นเดิม ถึงกระนั้นก็ตามมูลค่าเฉลี่ยต่อหน่วย (ราคา) ของข้าวทั้งสามมาตรฐานมีแนวโน้มลดต่ำลงถึงแม้ว่าค่าดัชนีจะแสดงให้เห็นว่ามีเสถียรภาพดีขึ้นก็ตาม และเป็นสิ่งซึ่งผู้เกี่ยวข้องกับการส่งออกข้าวไทยจะต้องหาทางแก้ไขกันต่อไป

ข้อเสนอแนะ

1. จากการศึกษาในครั้งนี้จะเห็นได้ว่าตลาดข้าวแต่ละมาตรฐานมีโครงสร้างการขยายตัวและควมมีเสถียรภาพในการส่งออกที่แตกต่างกันไป ดังนั้นในการศึกษาเกี่ยวกับตลาดข้าวที่ดีหรือในส่วนอื่นที่เกี่ยวข้องก็ดี น่าจะมีการศึกษาแยกตามมาตรฐานข้าวแต่ละมาตรฐานไป

2. การศึกษาครั้งนี้ยังมีข้อที่ควรเพิ่มเติมในโอกาสต่อไปคือ
 - 2.1 ราคาข้าวที่ใช้ในการวิจัยเป็น current price ทั้ง ๆ ที่เป็น การศึกษาระยะยาวพอสมควร ดังนั้นหากสามารถขจัดอิทธิพลของ เงินเพื่อจะทำให้ราคาข้าวที่ใช้ในการวิเคราะห์มีความเที่ยงตรง ยิ่งขึ้น
 - 2.2 การวิเคราะห์เสถียรภาพในการส่งออกของการวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีของ Coppock's log variance ซึ่งมีได้แยกแนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงออกไปในการศึกษาภายหน้าจึงน่าจะใช้ modified log variance
 - 2.3 การศึกษาครั้งนี้เน้นเฉพาะตลาดของข้าวขาวในขณะที่ตลาดของข้าว นึ่งและปลายข้าวในระยะ หลังก็มีการเติบโตไม่น้อยเช่นกัน ดังนั้น หากมีการศึกษาถึงตลาดของข้าวทั้งสองประ เภทนี้และนำมาประกอบ กันจะทำให้การวิเคราะห์ตลาดข้าวส่งออกของไทยมีความสมบูรณ์ ยิ่งขึ้น.